

Maciej Tański, Radosław Morawski

Opracowywanie materiałów audiowizualnych z zasobu Instytutu Pamięci Narodowej

Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej 5, 74-84

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Maciej Tański, Radosław Morawski

OPRACOWYWANIE MATERIAŁÓW AUDIOWIZUALNYCH Z ZASOBU INSTYTUTU PAMIĘCI NARODOWEJ

W skład zasobu archiwalnego Instytutu Pamięci Narodowej wchodzi obecnie 1440 j.a. materiałów filmowych oraz 461 j.a. materiałów dźwiękowych¹. Dokumenty audiowizualne zostały zarejestrowane na różnych rodzajach nośników i przy użyciu odmiennych form zapisu. Obok tradycyjnych światłoczułych taśm filmowych o szerokości 8 mm, 16 mm i 35 mm występują taśmy magnetyczne z zapisem analogowym w formatach VHS, VCR, U-matic, V-cord, a także systemu Sony Helical Scan Video. Materiały dźwiękowe trafiły do IPN przede wszystkim na nośnikach magnetycznych w formie amatorskich taśm do magnetofonów szpulowych o szerokości 1/4 cala, kaset magnetofonowych producentów krajowych i zagranicznych, jak też profesjonalnych taśm do magnetofonów studyjnych. W zbiorze materiałów dźwiękowych znajdują się również 4 płyty gramofonowe, około 20 szpul do drutofonu, pojedyncze szpule do magnetofonów Nagra SN oraz 4 kasety magnetofonowe Grundig z taśmą 1/4 cala.

Pierwszym zadaniem, jakie stanęło przed IPN, było jak najszybsze zabezpieczenie i opracowanie techniczne nośników audiowizualnych znajdujących się w zasobie archiwum. Postępujący proces starzenia się materiału i zagrożenie utratą jakości przy odtwarzaniu analogowych zapisów nie pozwalał na ich bezpieczne użytkowanie. Jednocześnie szybki rozwój techniczny sprawia, że coraz trudniej jest utrzymać odpowiednio rozbudowane i sprawne zaplecze sprzętowe dla tak wielu często nietypowych rodzajów nośników.

Dostrzegając powyższe problemy, w 2006 r. kierownictwo archiwum IPN podjęło decyzję o przeprowadzeniu długofalowego procesu digitalizacji i opracowania posiadanych zbiorów audiowizualnych. Kierowano się następującymi przesłankami:

1. Koniecznością szybkiego zabezpieczenia materiałów przed procesem dalszej degradacji, wynikającej z wcześniejszego niewłaściwego przechowywania nośników;
2. Brakiem lub szczątkowością przestarzałych pomocy ewidencyjnych, takich jak karty i księgi inwentarzowe, uniemożliwiających rozpoznanie i zarządzanie całym zbiorem audiowizualnym oraz wymuszających konieczność opracowania niezbędnych pomocy archiwalnych;
3. Ułatwieniem dostępu do materiałów filmowych i dźwiękowych bez konieczności każdorazowego korzystania z ich fizycznych nośników.

Początkowo na nośniki cyfrowe przegrywano niemal wyłącznie te materiały, które miały zostać udostępnione użytkownikom. Co więcej, w wyniku tych działań otrzymano

¹ Obliczenia własne autorów.

zróżnicowane formaty cyfrowe odpowiadające potrzebom wnioskodawcy, a nie standardom przyjętym obecnie przy wykonywaniu cyfrowych kopii zabezpieczających. Dobór materiałów do digitalizacji miał zatem dla archiwum charakter przypadkowy, podyktowany zainteresowaniami osób korzystających z zasobu IPN. W celu ujednoczenia procesu digitalizacji w IPN opracowano i wprowadzono niezbędne wytyczne dla poszczególnych rodzajów nośników oraz wdrożono odpowiednie rozwiązania informatyczne do ich archiwizacji.

Przed rozpoczęciem digitalizacji należało zadbać o zabezpieczenie techniczne nośników. W trakcie prac konserwatorskich zostały naprawione defekty mechaniczne oraz ubytki taśm filmowych i magnetycznych. Wymieniono uszkodzone lub zużyte bobinki², szpule³ i kasety⁴, dokleiono brakujące blanki⁵ i rozbiegówki⁶. Taśmy filmowe poddano kąpieli chemicznej w czterochlorku etylenu, aby usunąć zanieczyszczenia biologiczne i fizyczne. W wyniku tego procesu została również przywrócona właściwa wilgotność oraz elastyczność taśmy.

Po zakończeniu procesu konserwacji wykonano przegląd materiałów zapisanych na taśmie filmowej i nośnikach magnetycznych. Cyfryzacji nie poddano wszystkich znajdujących się w zasobie nośników, a jedynie egzemplarze zawierające najlepiej zachowaną i najpełniejszą wersję danego nagrania. Dopuszczono możliwość rekonstrukcji nagrania z kilku kopii posiadanego materiału.

Rozwiązania wprowadzone w IPN uwarunkowane były dążeniem do jak najszybszego zakończenia digitalizacji, przy jednoczesnym zachowaniu możliwie najwyższych standardów technicznych nagrań. Przyjęto zasadę, że w zależności od rodzaju nośnika nagranie kopiowane jest zgodnie z następującymi parametrami:

- z taśmy filmowej 35 mm do formatu HDV, w proporcjach obrazu 16:9, rozdzielczość 1080 × 1920 pikseli (1440 × 1920 pikseli dla obrazu z klatki);
- z taśmy filmowej 8 mm i 16 mm do formatu DV, w proporcjach obrazu 4:3, rozdzielczość 768 × 576 pikseli (720 × 576 pikseli dla obrazu z klatki);
- z nośników magnetycznych z analogowym zapisem obrazu do formatu AVI, w proporcjach obrazu 4:3, rozdzielczość 768 × 576 pikseli (720 × 576 pikseli dla obrazu).

W odniesieniu do kliszy filmowej wybór powyższych parametrów został podyktowany chęcią osiągnięcia jak najlepszego stosunku jakości obrazu do wielkości uzyskanego po digitalizacji pliku cyfrowego. Przy nośnikach magnetycznych kopiowanie materiałów odbywało się z zachowaniem specyfikacji technicznej odtwarzania obrazu w systemie PAL.

Przyjęto także zasadę, że analogowe nośniki dźwiękowe kopiowane są w bezstratnym formacie WAVE, z próbkowaniem 96 kHz i w rozdzielczości 24 bitów. Parametry te zostały dostosowane do standardów obowiązujących w Archiwum Polskiego Radia. Plik o takich parametrach nagrania zapewnia odpowiednio dużą ilość informacji w przypadku potrzeby odrestaurowania cyfrowej kopii.

Uzyskane w ten sposób pliki wzorcowe są przenoszone do systemu pamięci masowej. Każdy plik wzorcowy jest odzwierciedleniem całości zapisu znajdującego się na danym nośniku i może zawierać jedno, kilka lub tylko część nagrania. Posiłkując się Zarządzeniem

² Bobinka – mała plastikowa szpulka pozbawiona bocznych kołnierzy, służąca do nawijania taśmy filmowej czy dźwiękowej na projektorze lub magnetofonie.

³ Szpula – rodzaj bobinki wyposażony w boczne kołnierze mające na celu dodatkowe zabezpieczenie taśmy.

⁴ Kasetka – rodzaj stałego opakowania zabezpieczającego dla dwóch bobinek lub szpul z nawiniętą taśmą magnetyczną, wykorzystywane w magnetowidach i magnetofonach kasetowych.

⁵ Blank – odcinek czystej, nieużywanej taśmy filmowej, służący jako rozbieg techniczny potrzebny do synchronizacji obrazu z dźwiękiem, a także końcówka każdej rolki filmu.

⁶ Rozbiegówka – odpowiednik blanku doklejany w taśmach dźwiękowych.

nr 27 naczelnego dyrektora archiwów państwowych z 10 sierpnia 1972 r. w sprawie opracowania nagrań w archiwach państwowych⁷, w archiwum IPN stworzono definicje zapisu i nagrania. Przyjęto, że przez „zapis” należy rozumieć całe zarejestrowane na nośniku materiały dźwiękowe i filmowe, natomiast nagraniem jest rejestracja dźwiękowa lub filmowa stanowiąca pewną całość, ze względu na intencje twórców, temat, czas i miejsce wykonania. Na podstawie kopii roboczych zapisów odtwarzane są poszczególne nagrania, które stanowią oddzielne pozycje katalogowe.

W następnej kolejności za priorytet uznano znalezienie odpowiedniego programu komputerowego do opracowania posiadanego zbioru audiowizualnego, umożliwiającego połączenie metadanych z uporządkowanym zasobem cyfrowym. Najlepszym rozwiązaniem okazało się przystosowanie do tego celu, wykorzystywanego w IPN do archiwizacji i opracowywania fotografii, programu Zeus. Pozwala on na tworzenie wspólnych elementów opisowych, takich jak bazy haseł rzeczowych, miejsc, osób, oraz zachowanie strukturalnej jedności podziału merytorycznego opisywanych materiałów na grupy i podgrupy tematyczne.

W wyniku współpracy archiwistów IPN i informatyków z firmy Ksi.pl sp. z o.o. stworzono niezbędną modyfikację do programu Zeus. Powstały dwa nowe moduły: pierwszy do opracowywania nagrań filmowych, drugi zaś do opracowywania materiałów dźwiękowych.

Zadbano, aby formularz opisu jednostkowego stosowany w programie Zeus był zgodny z obowiązującym międzynarodowym standardem opisu archiwalnego ISAD (G)⁸, a ujednoliczone bloki słów kluczowych dotyczących aktotwórców, na których oparte jest wyszukiwanie w systemie, zgadzały się z wymaganiami międzynarodowego standardu archiwalnych haseł wzorcowych ISAAR (CPF)⁹. Szczegóły dotyczące pól opisu zostaną omówione niżej.

Na system archiwizacji materiałów audiowizualnych składają się stanowiska komputerowe z zainstalowanym programem Zeus oraz stanowiska do prowadzenia kwerend z dostępem do przeglądarki zasobu, połączone siecią intranetową z serwerem zarządzającym wspólną bazą danych Sybase Adaptive SQL Anywhere 9. Serwer automatycznie wykonuje kopie bezpieczeństwa, na których podstawie w razie awarii można odtworzyć utracone dane. Wszystkie informacje wprowadzane do bazy są niemal od razu widoczne na pozostałych stanowiskach połączonych siecią. Ze względów bezpieczeństwa dostęp użytkowników do bazy realizowany jest poprzez indywidualny login i hasło, uprawniające do korzystania tylko z przyznaných, niezbędnych w pracy funkcji.

Baza danych modułu audiowizualnego programu Zeus zawiera jedynie miniaturki w formacie Windows Media Video dla dokumentacji filmowej i MP3 dla dokumentacji dźwiękowej. Dzięki temu przeglądanie zawartości multimedialnej nie stanowi większego obciążenia dla infrastruktury sieciowej.

Interfejs graficzny programu Zeus oparty jest na kolejno otwieranych oknach i szeregu zakładek tematycznych grupujących pola opisowe. Wiele pól zawiera indeksy, które są uzupełniane przy użyciu wcześniej stworzonej listy, bez konieczności każdorazowego wpisywania haseł, co ułatwia i przyspiesza pracę.

⁷ Zarządzenie nr 27 naczelnego dyrektora archiwów państwowych z 10 VIII 1972 r. w sprawie opracowania nagrań w archiwach państwowych [w:] *Zbiór przepisów archiwalnych wydanych przez naczelnego dyrektora archiwów państwowych w latach 1952–2000*, wybór i oprac. M. Tarakanowska, E. Rosowska, Warszawa 2001, s. 387–395.

⁸ *ISAD (G) Międzynarodowy Standard Opisu Archiwalnego. Część ogólna. Wersja 2. Norma przyjęta przez Komitet ds. Standaryzacji Opisu*, Sztokholm 1999, Warszawa 2005.

⁹ *Międzynarodowy standard archiwalnych haseł wzorcowych stosowanych do archiwów ciał zbiorowych, osób i rodzin – ISAAR (CPF), wersja 2*, tłum. A. Laszuk, Warszawa 2006.

Program ma rozbudowany system wyszukiwania informacji i prowadzenia kwerend. Wyszukiwanie proste umożliwia przeszukanie danych zapisanych we wszystkich polach. Wyszukiwanie złożone pozwala na dowolne kombinacje kryteriów przeszukiwania: opisu materiału archiwalnego, czasu jego powstania, uwag, indeksów osobowych, geograficznych, nazw własnych i haseł. Po uzyskaniu odpowiedzi o liczbie znalezionych nagrań, zostają one wyświetlone w formie listy. Każda pozycja opatrzona sygnaturą oraz fragmentem tytułu tematu stanowi odnośnik do pełnego opisu.

Skatalogowanie materiałów filmowych i dźwiękowych w programie Zeus doprowadzi w przyszłości do powstania nowego repozytorium zasobów informacyjnych, które zostaną oznaczone sygnaturami użytkowymi innymi niż ich fizyczne pierwowzory. Do każdego rekordu będzie można przyporządkować dowolną liczbę jego nośników fizycznych oznaczonych sygnaturami funkcjonującymi obecnie w ewidencji archiwalnej zasobu IPN.

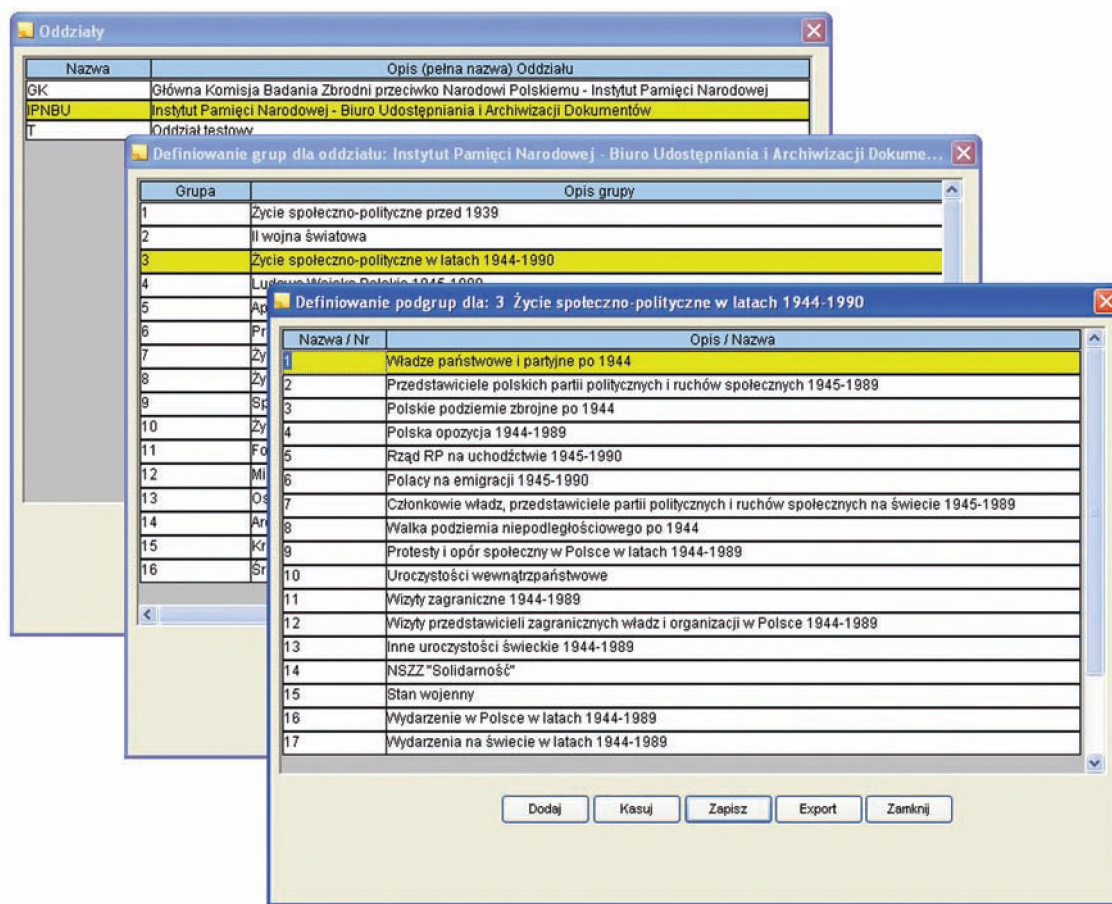
Z uwagi na brak oficjalnych założeń dotyczących opracowania materiałów filmowych i dezaktualizacji wspomnianego wcześniej Zarządzenia nr 27 naczelnego dyrektora w sprawie opracowania nagrań dźwiękowych z 1972 r., podczas tworzenia wytycznych do opracowania materiałów filmowych i dźwiękowych uwzględniono niektóre rozwiązania przyjęte w IPN dla inwentaryzacji i opracowania materiałów zdjęciowych. Sugerowano się także projektami wskazówek metodycznych Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych z 5 maja 2008 r. dotyczącymi zasad opracowania dokumentów wizyjnych i fonicznych w archiwach państwowych¹⁰. Wytyczne te nie zostały jednak do tej pory oficjalnie przyjęte ze względu na kontrowersje, jakie wzbudziły w środowisku archiwalnym¹¹. Mimo ich niedoskonałości (brak szczegółowych instrukcji) i niejasności niektórych pojęć, zawierają one wiele nowatorskich pomysłów, które pasują do specyfiki opracowania zdigitalizowanych zbiorów audiowizualnych IPN.

Dla inwentaryzacji nagrań w programie Zeus został zachowany hierarchiczny porządek wyodrębniania sygnatur w grupach i podgrupach tematycznych, wykorzystywany przy opracowywaniu materiałów zdjęciowych. Przyjęto, że podział ten ma mieć charakter funkcjonalny i służyć wyłącznie uporządkowaniu cyfrowych nagrań w bazie Zeus. Kierując się zarówno wiedzą o specyfice opracowywanego materiału, jak i jego zawartością, poczyniono starania, aby owy podział był możliwie najpełniejszy. Umieszczono w nim różne kategorie taksonomiczne. Oprócz zróżnicowania na okresy, wydarzenia historyczne, znalazły się również terminy architektoniczne, dotyczące pejzażu czy też związane ze specyficzną terminologią wojskową, kryminalistyczną lub związaną z resortem bezpieczeństwa. Obok grup i podgrup szczegółowych, takich jak „Marzec 1968”, znajdują się również te o charakterze bardziej ogólnym, np. „Protesty i opór społeczny w Polsce w latach 1944–1989” (fot. grupy i podgrupy).

Pierwszym elementem sygnatury nagrania jest literowe oznaczenie archiwum IPN, w którym przechowywane są zbiory. Drugim komponentem jest literowe oznaczenie typu materiału: M (z ang. Movie) dla filmu, A (z ang. Audio) dla dźwięku. Następnymi częściami są: oznaczenie liczbowe grupy tematycznej i oznaczenie liczbowe podgrupy tematycznej. Piąty składnik sygnatury stanowi kolejny numer tematu. Jeżeli zawiera on wiele nagrań, pojawia się szósty element – porządkujący numerycznie kolejne nagrania w danym temacie.

¹⁰ http://www.archiwa.gov.pl/images/stories/file/pdf/dok_wizyjne.pdf, 30 XII 2011 r.; <http://www.archiwa.gov.pl/images/stories/file/pdf/foniczne.pdf>, 30 XII 2011 r.

¹¹ Więcej na temat wytycznych można dowiedzieć się z dyskusji, która odbyła się na Internetowym Forum Archiwalnym IFAR. Zob.: <http://www.ifar.pl/index.php/topic,1036.0.html>, 13 VII 2012 r. oraz <http://www.ifar.pl/index.php/topic,1037.0.html>, 13 VII 2012 r.

Struktura grup i podgrup tematycznych programu Zeus wykorzystywana do tworzenia sygnatur nagrań

Na potrzeby opracowania dokumentacji audiowizualnej przyjęta została w IPN definicja tematu: „Jedno lub wiele nagrań połączonych ze sobą elementem chronologicznym, tj. wykonanych w tym samym lub zbliżonym czasie lub połączonych logicznie, gdy utrwalona za ich pomocą treść przedstawia określone wydarzenie, zjawisko, osobę lub przedmiot”¹².

Przyporządkowanie danego tematu do nagrania może zależeć od wielu czynników, takich jak: opis nośnika, wytwórca, okoliczności, w których nagranie zostało wykonane, jego przeznaczenie itp. Jest to szczególnie ważne w przypadku nagrań wytworzonych przez aparat bezpieczeństwa. Na przykład, jeżeli nagranie przedstawia niezidentyfikowany budynek i fragment ulicy, przyporządkowane zostanie do grupy „Architektura”, podgrupy „Budynki”. Natomiast jeżeli zostało ono zrobione w specyficznych warunkach w czasie obserwacji operacyjnej, trafi do grupy „Nagrania sądowe i śledcze”, podgrupy „Nagrania z obserwacji operacyjnych”. Podział na grupy i podgrupy nie ogranicza wyników przeprowadzonych w systemie kwerend, gdyż wyszukiwanie odbywa się na poziomie tematów, opisów i indeksów. Dzięki temu nie ma obawy, że inaczej zakwalifikowane tematycznie nagranie zostanie pominięte w trakcie wyszukiwania zadanych kryteriów opisowych i hasłowych.

¹² Definicja tematu jest zmodyfikowaną definicją tematu zdjęcia, sformułowaną w Decyzji nr 8 naczelnego dyrektora archiwów państwowych z 2006 r.: „Jedna lub wiele fotografii połączonych ze sobą elementem chronologicznym, tj. wykonanych w tym samym lub zbliżonym czasie i połączonych logicznie, gdy utrwalony na nich obraz przedstawia określone wydarzenie, zjawisko, osobę lub przedmiot”.

Ze względu na specyficzny charakter zbiorów audiowizualnych zgromadzonych w archiwum IPN pojawiło się wiele problemów związanych z opracowaniem nagrań. Najważniejszymi źródłami wiedzy o tej części zasobu są przejęte przez IPN księgi inwentarzowe i ewidencyjne. Wszystkie te pomoce zawierają dane głównie o pochodzeniu jednostki archiwalnej, czyli nośnika. Znajdziemy tam informacje o aktotwórcy, dacie wykonania, tytule i czasami kilkuzdaniowy opis zawartości. Często brakuje w nich bardziej szczegółowych danych o treści lub osobach występujących w materiale. Dla większości nośników jedynym źródłem informacji są spisy zdawczo-odbiorcze i kartoteki łączące poszczególne kryptonimy, dzięki którym można dotrzeć do dokumentacji aktowej dotyczącej zapisów filmowego lub fonicznego. Taka sytuacja ma miejsce w odniesieniu do większości materiałów pozyskanych z archiwów byłych organów bezpieczeństwa, zwłaszcza tworzonych w trakcie operacyjnego zbierania informacji.

W archiwum IPN znajdują się również materiały, które zostały włączone do zasobu jako oddzielne zbiory. Są to materiały filmowe wyodrębnione przez aktotwórcę. Dzielimy je na filmy dydaktyczne i dokumentalne. Zawierają one w części nagrania z prac operacyjnych, lecz nie posiadają bezpośredniego powiązania z żadną dokumentacją aktową.

Wiele kopii – często tych samych nagrań – pozyskanych od różnych instytucji przekazujących (np. filmu pt. „Misja”¹³ omawiającego działalność i zatrzymanie Waltera Kasznego, pracującego na rzecz wywiadu RFN) wymusiło zwrócenie szczególnej uwagi na nośnik, ponieważ przynosi on dodatkowe informacje o powstaniu i późniejszym funkcjonowaniu zawartej na nim treści. Przykładem takiej sytuacji są taśmy z nagraniem przebiegu wydarzeń z marca 1968 r. Zapisane zostały przez dwie instytucje – Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (przekazane do IPN przez Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego) i Milicję Obywatelską (przekazane do IPN przez Komendę Główną Policji), które używały ich do różnych celów jako materiały operacyjne¹⁴, następnie zostały wykorzystane do próby montażu filmu szkoleniowego MSW¹⁵.

Rozwiązanie zastosowane w komputerowym systemie archiwizacji Zeus umożliwia przyporządkowanie do jednego rekordu wielu różnych nośników. Raz opisane nagranie może posiadać dowolną liczbę kopii na nośnikach o różnych sygnaturach, również tych odnalezionych w późniejszym czasie. Pozwalają na to osobne pola do opisu nośników, zarówno fizycznych, jak i cyfrowych.

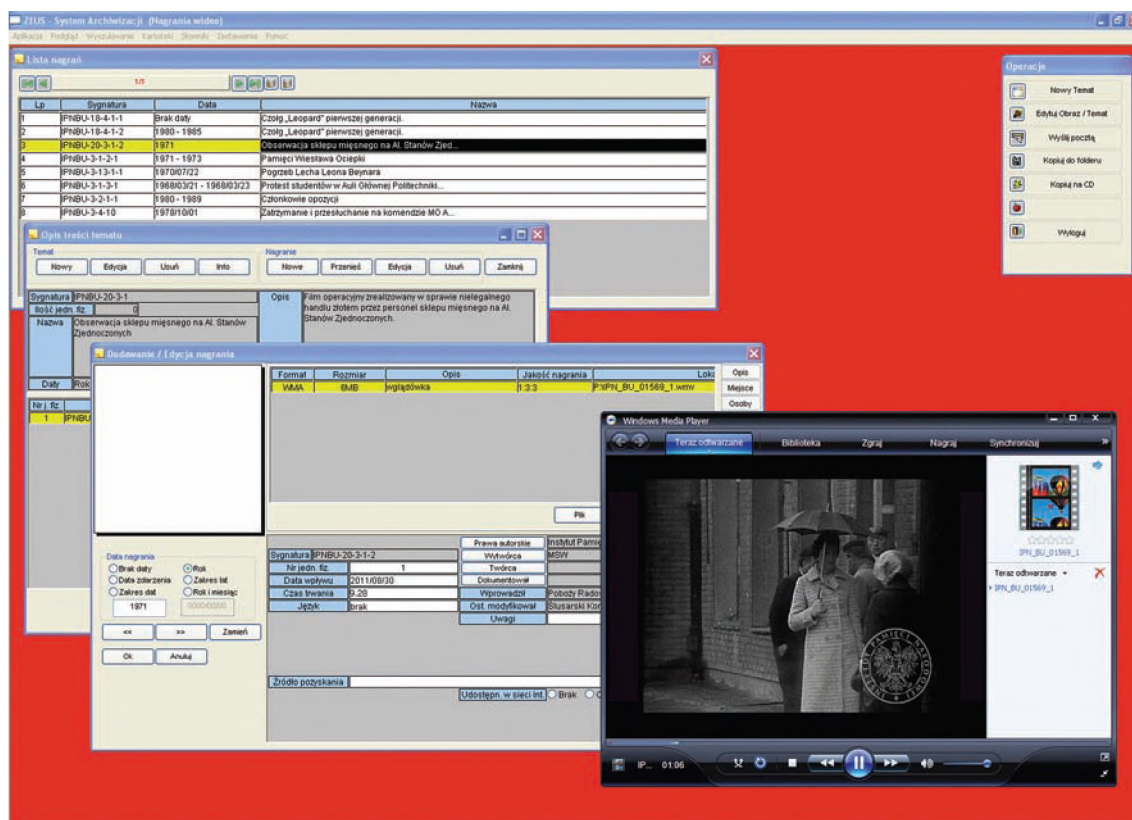
Każde nagranie oznaczane jest wieloma hasłami indeksowymi. Indeks geograficzny tworzony jest w formie listy na bieżąco uzupełnianej przez operatorów systemu. W zależności od posiadanego zbioru audiowizualnego indeks będzie zawierać tylko te nazwy miejscowości, które są potrzebne do jego opisu. W przypadku małych miejscowości lub powtarzających się nazw przyjęto zasadę podawania nazwy większej miejscowości położonej w okolicy. Indeks osobowy, oprócz typowych danych jak imiona i nazwisko oraz miejsce i data urodzenia, dla potrzeb IPN został rozbudowany o możliwość dodania pseudonimów, nazwisk rodowych lub różnych ich form zapisu, a także imion zakonnych. Przy opisie osób występujących w nagraniu istnieje również sposobność określenia funkcji, jakie pełniły w chwili wykonania nagrania, lub roli, w jakiej wystąpiły.

Dzięki zakładce zawierającej indeks nazw własnych istnieje możliwość uzupełnienia oraz doprecyzowania opisu o charakterystyczne i indywidualne nazwy. Umożliwia to

¹³ AIPN, 00432/41–54n; AIPN, 433/1, t. 1–7; AIPN, 2161/1, t. 1–2; AIPN, 520/80; AIPN, 520/83; AIPN, 520/84; AIPN, 001614/5–10.

¹⁴ AIPN, 01333/1, t. 1–14; AIPN, 002026/89, t. 1–3; AIPN, 002026/95, t. 1–2.

¹⁵ AIPN, 01569/55, t. 1–5.

Program Zeus z uruchomionym podglądem nagrania

łatwiejsze odnalezienie nagrania poprzez precyzyjne zapytanie. Przy opisie miejsc, instytucji, organizacji czy przedsiębiorstw stosuje się oficjalne nazewnictwo, zamiast potocznego określenia „Starówka” zostanie użyte „Stare Miasto”. Jednakowo do indeksów osobowego i geograficznego baza nazw własnych uzupełniana jest na bieżąco przez wprowadzających do systemu.

Indeks haseł zawiera kilkadziesiąt bardzo ogólnych terminów stwarzających dodatkowe możliwości przy opisywaniu nagrania. Trwają obecnie prace nad udoskonaleniem indeksu haseł, tak aby oprócz na trzech równorzędnych grupach uporządkowanych hierarchicznie. Pierwsza grupa to hasła odnoszące się do rzeczywistości historycznej (np. czerwiec 1956 r.), druga to hasła traktujące o fizycznej rzeczywistości (np. maszyny, rośliny), trzecia – hasła opisujące cechy formalne nagrania (np. nagranie dokumentalne, nagranie operacyjne).

Wprowadzanie danych do systemu rozpoczyna się wyborem odpowiedniego archiwum IPN, rodzaju opisywanego materiału, grupy i podgrupy tematycznej oraz tematu, czyli zdefiniowaniem sygnatury dla nagrania. Po ustaleniu sygnatury w oknie „Dodawanie/Edycja tematu” rozpoczyna się etap uszczegółowienia opisu – na poziomie tytułu tematu – oraz zawężenie jego zakresu czasowego. Kolejnym stadium jest okno „Opis treści nagrania”. Wyświetlane są w nim sygnatura, tytuł tematu i jego opis oraz lista przyporządkowanych nagrań. Z tego poziomu można również stworzyć nowy, edytować lub usunąć już istniejący temat oraz dodać, edytować lub usunąć nagrania w ramach obecnie wyświetlonego tematu. Szczegółowy opis nagrania realizowany jest poprzez okno „Dodawanie/Edycja nagrania”. Okno zawiera pola dające możliwość wpisania wszystkich danych dotyczących nagrania, zindeksowania i precyzyjnego opisanie nośników. Dolna część okna zawiera wiele pól

częściowo wypełnianych automatycznie: „Sygnatura nagrania”, „Numer jednostki fizycznej” w obrębie tematu, „Data wprowadzenia nagrania”, „Wprowadzający” i osoba, która dokonała ostatnich modyfikacji, „Czas nagrania”, „Język”, „Prawa autorskie”, „Wytwórca”, „Twórca”, osoba dokumentująca, z której opisu korzysta wprowadzający opis do bazy, oraz pole uwag. Część tych pól wypełniana jest przy pomocy rozwijanych słowników. Pole „Powiązania” służy do wpisywania sygnatur dokumentów zawierających informacje o opisywanym nagraniu lub stanowiące jego uzupełnienie (fot. wglądówka).

Pewnym problemem przy opisie materiałów audiowizualnych jest powiązanie wszystkich zakładek hasłowych z nagraniem. Przykładem tego może być nagranie dźwiękowe wspomnień. W trakcie rozmowy przewijają się kolejno różne tematy i osoby. Ponadto, co jakiś czas rozmówcy powracają do już poruszonej wcześniej tematyki, dodając nowe fakty lub zmieniając wcześniejsze wypowiedzi. Opis takiego nagrania w formie jednolitego tekstu wymaga wielokrotnego zamieszczania haseł z zakładek indeksowych (fot. opis obrazu).

Rozwiązaniem tego problemu jest budowanie opisu umożliwiającego grupowanie haseł przy konkretnych zdarzeniach i w dowolnych konfiguracjach. W ten sposób została opracowana i zaprojektowana zakładka dla opisu sekwencyjnego.

Z opisu nagrania dowiemy się w ogólnym zarysie o rodzaju i formie treści, jakiej sprawy dotyczy i po co zostało wykonane. W opisie sekwencyjnym, wprowadzając kolejne pozycje, rozбивa się nagranie na mniejsze – oznaczone początkowym i końcowym kodem czasowym – odcinki, które następnie są dokładnie opisywane. Do każdej sekwencji powiązane są pola z zakładek indeksowych. Zadanie to realizowane jest poprzez specjalnie przygotowane okno. Dzięki temu można w trakcie wyszukiwania danej informacji dotrzeć nie tylko do nagrania, lecz także do konkretnej jego sekwencji (fot. powiązania sekwencji).

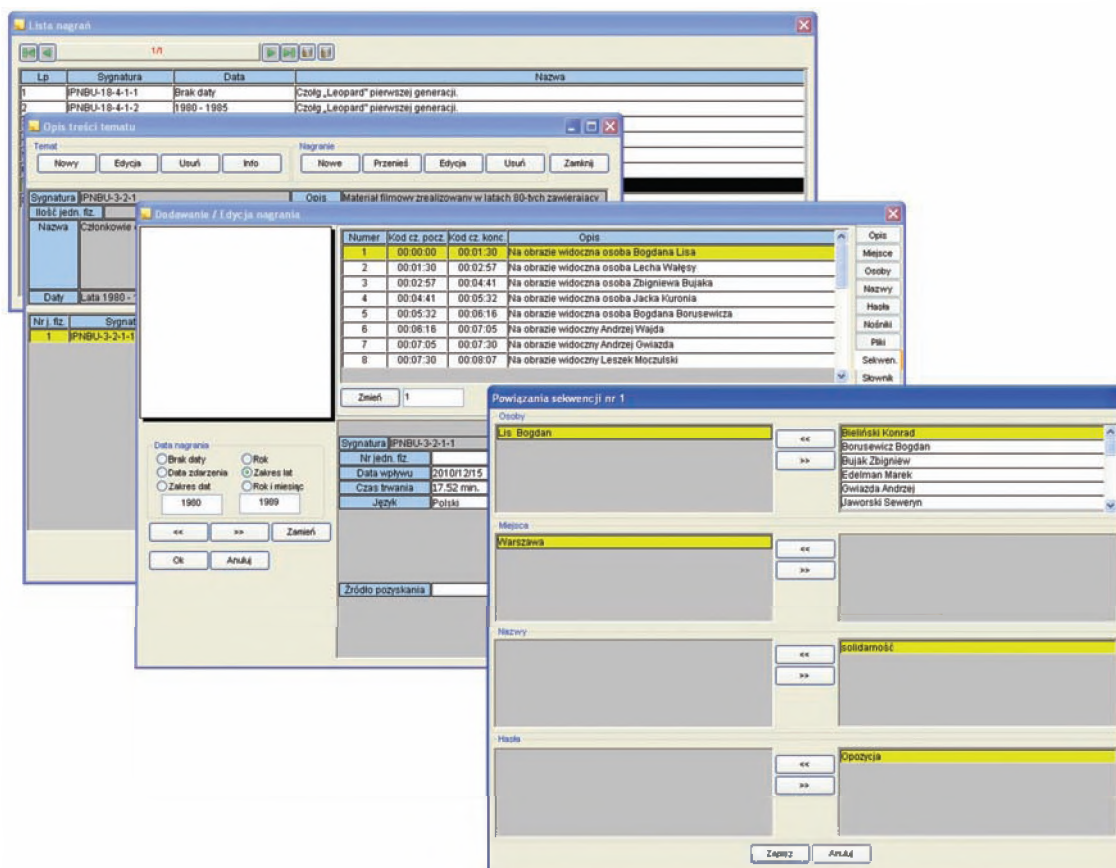
Kolejnym ważnym elementem jest opis nośników. Ponieważ opisowi podlega nagranie, należy zamieścić odniesienia do wszystkich nośników, w tym również do plików cyfrowych. Informacje przechowywane są w zakładkach „Nośniki” oraz „Pliki”.

The screenshot shows a window titled "Dodawanie / Edycja nagrania". It features a large text area at the top containing the following text: "Czarno-biały materiał filmowy wykonany ukrytą kamerą przez funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa, dokumentujący osoby przybyłe na pogrzeb Pawła Jasiennicy 22 lipca 1970 roku." To the right of this text area is a vertical sidebar with tabs: Opis, Miejsce, Osoby, Nazwy, Hasła, Nośniki, Pliki, Sekwen., and Słownik. Below the text area is a metadata table:

Sygnatura	PNBU-3-13-1-1	Prawa autorskie	Instytut Pamięci Narodowej
Nr jedn. fiz.	1	Wytwórca	MSW
Data wpływu	2011/08/30	Twórca	Biuro "B" MSW
Czas trwania	00.09.19.09	Dokumentował	
Język		Wprowadził	Pobozy Radosław
		Ost. modyfikował	Slusarski Konrad
		Uwagi	

Below the table is a "Zródło pozyskania" field and a set of checkboxes: "Udostępn. w sieci Int." (checked), "Brak", "Opis", "Obraz", and "Dostęp po zalogow.". On the left side of the window, there are controls for "Data nagrania" (radio buttons for "Brak daty", "Data zdarzenia", "Zakres dat", "Rok", "Zakres lat", "Rok i miesiąc") and buttons for "<<", ">>", "Zamień", "Ok", and "Anuluj".

Okno „Dodawanie/Edycja nagrania” z zakładkami indeksującymi, służące do opisu nagrania

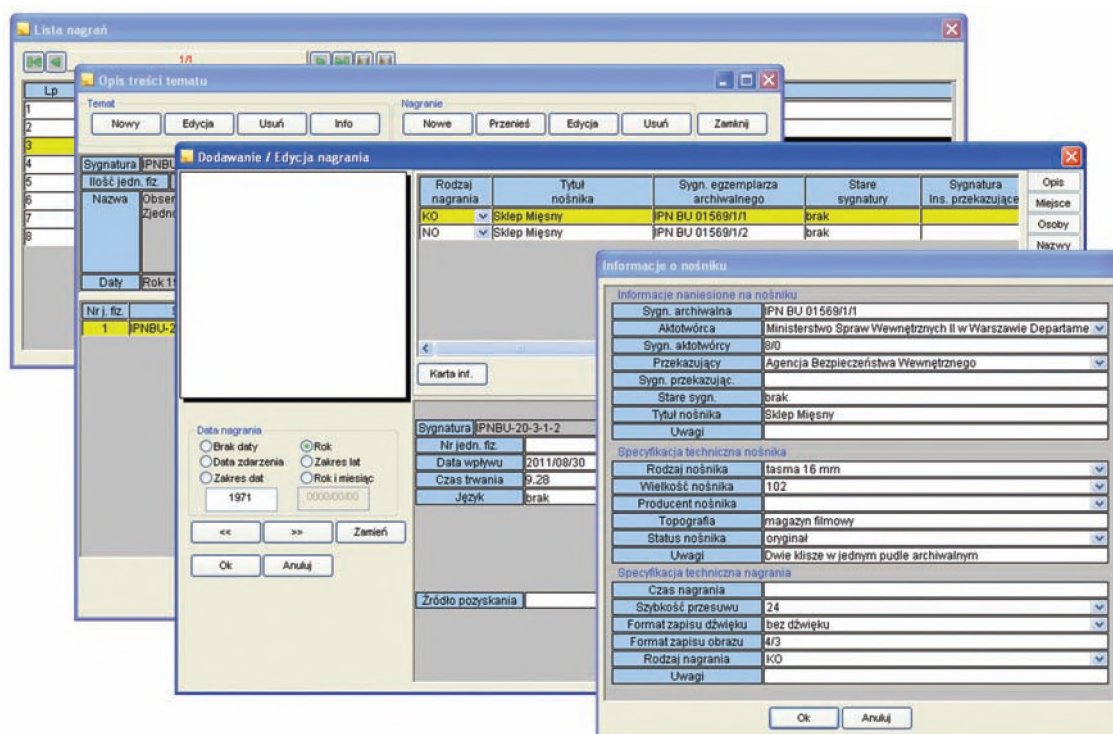
Okno „Dodawanie/Edycja nagrania”, zakładka „Sekwencje”, okno powiązań
zakładek indeksowych z sekwencją danego nagrania

W zakładce „Nośniki” umieszczane są informacje o fizycznych rodzajach nośników z całym nagraniem lub jego częścią; podawane są: wielkość, producent, techniczne właściwości wykonanego zapisu oraz wszelkie informacje naniesione na jednostce archiwalnej. W zakładce tej znajdują się również uwagi dotyczące stanu zachowania nośnika i właściwości zawartego na nim zapisu. W przypadku, gdy nośnik zawiera tylko część nagrania, podane są numery zapisanych na nim sekwencji (fot. informacje o nośniku).

Zakładka „Plik” zawiera wykaz i opis techniczny plików, jakie posiada archiwum z tym nagraniem. Dzięki temu wiadomo o parametrach kopii dostępnych dla wnioskodawcy.

Obecna praktyka opracowywania nagrań uwidoczniała liczne problemy związane ze sporządzeniem prawidłowego i użytecznego opisu. Bardzo poważnym utrudnieniem występującym podczas opracowywania materiałów audiowizualnych z zasobu IPN jest niepełny lub błędny opis sporządzony przez funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa. Dla dużej części materiałów nie zachowała się ewidencja lub występuje ona szczerkowo. Informacje zawarte w ocalałej ewidencji są sprawdzane pod względem merytorycznym w literaturze przedmiotu i Internecie. W miarę możliwości opis jest uzupełniany, pogłębiany poprzez ustalenie dokładnych informacji o występujących osobach, datach dziennych, nazwach itp. Ustalenia te są czasochłonne, ale należy podkreślić, że pod kątem późniejszego udostępniania to właśnie te dane w precyzyjny sposób pozwolą odszukać interesujące nagrania.

Poprzez stworzenie zbioru cyfrowych nagrań nośniki zostały zabezpieczone przed fizyczną degradacją związaną z ich użytkowaniem. Stworzono elektroniczny katalog nagrań,

Okno „Dodawanie/Edycja nagrania”, zakładka „Nośniki”, okno informacji o wybranym nośniku nagrania

łącający cechy różnych pomocy archiwalnych. Wglądówki filmowe i dźwiękowe wraz z opisem gromadzone są w jednym miejscu na serwerze. Przez ich sygnatury możliwe jest szybkie dotarcie do kopii zabezpieczonych na macierzy dyskowej. System pozwala na pełne zarządzanie cyfrowym zbiorem i informacją.

Elastyczność rozwiązań informatycznych zastosowanych w IPN pozwoli w przyszłości na dokonywanie wymaganych modyfikacji wynikających z nowych potrzeb opracowywania i udostępniania zasobu Instytutu. Dzięki umieszczeniu bazy w sieci intranetowej już niedługo wyniki działań związanych z opracowywaniem nagrań w systemie Zeus będą dostępne w każdym oddziale i delegaturze IPN.

Warto także pamiętać, że wszystkie działania związane z digitalizacją, opracowywaniem i udostępnianiem nagrań podejmowane w Instytucie wpisują się w krajowy i zagraniczny kontekst tworzenia narodowych cyfrowych bibliotek audiowizualnych, takich jak istniejący już Narodowy Instytut Audiowizualny¹⁶ czy Francuski Instytut Audiowizualny¹⁷. Należy jeszcze wspomnieć, że problem digitalizacji nagrań jako elementu cyfryzacji całego zasobu archiwalnego odgrywa ważną rolę w rządowych programach „Kultura+” i „Dziedzictwo cyfrowe”¹⁸, realizowanych obecnie przez Narodowy Instytut Audiowizualny.

¹⁶ <http://www.nina.gov.pl/>, 30 XII 2011 r.

¹⁷ <http://www.ina.fr>, 30 XII 2011 r.

¹⁸ Program operacyjny „Kultura+” jest uchwalonym przez Radę Ministrów programem rządowym na lata 2011–2015. „Dziedzictwo cyfrowe” jest programem własnym Narodowego Instytutu Audiowizualnego. Więcej zob.: <http://www.nina.gov.pl/instytut/programy/artyku%C5%82/2011/06/26/dziedzictwo-cyfrowe-program-w%C5%82asny-narodowego-instytutu-audiowizualnego>, 30 XII 2011 r.